

Banka Sermayesi Üzerinden Sınıf İçi Çatışmaları Anlamak

Nuray Ergüneş

1. Giriş

Türkiye’de 1980 sonrası bankacılık sektöründe yaşanan değişim ve dönüşümler, genel olarak sermaye gruplarının birikimlerini arttırma çabası içinde temel stratejilerini, özel olarak da bu yapı içerisinde sınıf içi çatışmaları anlamakta önemli veriler sunar. Sermaye gruplarının temel stratejisi, soyut anlamda para-sermayeyi kontrol altına alma çabası olarak isimlendireceğimiz finansal alana ilişkindir. Ve bu süreç sermaye birikim sürecinin gelmiş olduğu aşama ile doğrudan ilişkilidir.

Türkiye’de sermaye gruplarının 1970’lerin sonları itibariyle temel stratejileri para-sermayeyi kontrol altına alma çabası olmuştur. Bu çabanın nedenlerini ise, para-sermayenin belirleyiciliğinin arttığı kriz dönemlerinin özelliklerine ilişkin Marx’ın işaret ettiği kimi temel eğilimler ve dinamiklerde bulmak mümkündür. Kriz dönemlerinde aşırı üretime bağlı aşırı sermaye birikimi, artan sınıf içi çelişkiler ve rekabet, bunun sonucu olarak sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşması olmak üzere temel olarak üç eğilimden söz etmek gerekir. Aşırı üretim sonucu üretken sermayedeki kâr oranlarının düşmesine bağlı olarak sermaye birikiminin krize girdiği koşullarda, aşırı üretimden kaynaklanan aşırı meta fazlası değerini açığa çıkmasını önlemektedir (realizasyon krizi). Aynı zamanda aşırı sermaye birikimi olan bu süreç ise para-sermayenin belirleyici olmasına yol açmaktadır. Aşırı üretimin yol açtığı krize karşı, sermaye kendini yeniden değerlendirme yollarını sadece ulusal değil uluslararası düzeyde de aramaktadır. Üretken sermayenin uluslararasılaşması olarak da ifade edilen bu süreç çoğunlukla para-sermaye olarak gerçekleşmektedir.

Aynı süreç, üretken sermayedeki kâr oranlarının düşmesine bağlı olarak, para-sermayeye olan ihtiyacı arttırmaktadır. Bu ise iki temel unsurdan kaynaklanmaktadır: İlk olarak, bireysel kapitalistlerin ayakta kalma mücadelesinde para-sermaye daha önemli hale gelmekte, bu koşullar altında kriz çözüme kavuşturulmasa bile para-sermaye ile ertelenebilmektedir. İkinci olarak da, krize karşı bireysel kapitalistler için para-sermaye bir güvence işlevi görmekte, bunun yanı sıra da krizden çı-

kabilmek için sermaye birikim stratejisinde meydana gelen değişmelere karşı kendini uyarılama esnekliği sağlamaktadır (Marx, 1997: 222–226). Para-sermayeyi ele geçirme, kontrolü altına alma mücadelesi sınıf içi çelişkilerin yoğunlaşmasına ve dolayısıyla rekabetin artmasına, buysa sermayenin yoğunlaşma ve merkezileşmesine de yol açmaktadır. Para-sermayeye duyulan ihtiyacın sınıf içi ilişkiler üzerinde önemli etkileri olmakta, bu ihtiyaç sınıf içi çelişkileri derinleştirmektedir. Sınıf içi bileşenlerin para-sermayeyi ele geçirme, kontrolü altına alma mücadelesi ve bu yönde hızlanan rekabet, sermayenin yoğunlaşmasına ve merkezileşmesine yol açmaktadır. Sermayenin merkezileşme eğilimi, kapitalist toplumdaki sınıflar arası ve sınıf içi ilişkileri etkilemekte, bu çelişkili süreç özellikle de sınıf içi konumlarda önemli değişimlere yol açmaktadır.¹ Nasıl bir değişimin gerçekleşeceğini, başka bir ifadeyle de sermayenin özellikle hangi kısmının etkileneceğini rekabet savaşımı belirlemektedir. Marx'ın “kardeş savaşımı” adını verdiği bu süreç çoğunlukla daha avantajlı olan ya da daha donanımlı olan büyük sermayeler lehine sonuçlanmaktadır. Para-sermayeyi ele geçirme mücadelesi ilkel birikim dönemine benzer şekilde kuralsızlaşma süreçleri ile birlikte işlemektedir.

Para-sermayenin bu nitelikleri, sermaye birikim sürecinin tarihsel koşulları içerisinde Türkiye’de yaşanan süreci anlamaya yönelik önemli ipuçları vermektedir. 1980 sonrası süreçte bireysel sermayeler için para-sermayenin artan önemi, içe yönelik sermaye birikiminin olanaklarının tüketilmesinin sonucu olarak ortaya çıkan birikim krizine karşı para-sermayenin bir güvence unsuru olması ve sermaye birikiminde belirli düzeye ulaşan bireysel kapitalistlerin sermayenin uluslararası döngüsüne katılma isteği ve zorunluluğu ile ilişkilidir. Bu istek ve zorunluluk kendisini dışa yönelik sermaye birikim stratejisinde ifade etmektedir. Öte yandan, erken kapitalistleşen ülke sermayelerinin krizden çıkabilmek için ellerindeki para-sermayeyi yayma isteği ülke içi sermayenin uluslararasılaşma istek ve zorunluluğu ile buluştuğu ölçüde para-sermayenin belirleyiciliği artmıştır. Bu ise uluslararası sermayenin etkisine açık hale gelen bu kesimler için para-sermayeyi daha önemli hale getirmiştir. Dolayısıyla Türkiye’de 1980’ler, bireysel sermayeler için finansal sermayeyi kontrol altına alma ve finansal sermaye kaynakları yaratma açısından özel bir anlam taşımıştır. Sermaye grupları para sermayeyi ele geçirme mücadelesi vererek birikimlerini arttırma çabası içine girmişler ve çeşitli yöntemlerle birer banka sahibi olmuşlardır.²

Bir dizi yasal düzenlemenin eşlik ettiği sürece ilişkin kısa bir not düşmek gerekirse: Gerçekleştirilen yasal düzenlemeleri de sermaye birikim sürecinin gelmiş olduğu aşamaya bağlı olarak sermaye birikiminin gereklerine uygun düzenlemeler olarak değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü yasalar, sınıf içi ve sınıflar arası çelişkiler düzeyinde belirlenen bir toplumsal sözleşme olduğu gibi yasalarda meydana

1 Sermayenin merkezileşme eğilimi sınıf içi ve sınıflar arası çelişkiler üzerinden ilerler. Buradaki vurgu sınıf içi konumlardaki değişime işaret etmek amacıyla.

2 Ancak burada çalışmaya ilişkin kısa bir not düşmek gerekiyor. Çalışmanın sınırları gereği sadece sermaye gruplarının para-sermayeyi kontrol altına alma çabasına değinilecek olmakla birlikte bu süreç aynı zamanda finans kapitalin güç ve egemenlik kazanmasıdır. Bu ise daha bütünlüklü bir analizi gerektirmektedir.

gelen değişimler de, birikimin gelmiş olduğu düzeye bağlı değişen toplumsal sınıf konumları ve bunun belirleyiciliği altında oluşmaktadır.

Çalışmada bu anlamda iki süreç ele alınacaktır. İlk bölümde, 1980 sonrası yaşanan dönüşümlere paralel olarak sermaye gruplarının banka sahibi olma mücadelesi olarak nitelendirebileceğimiz sermaye gruplarının para-sermayeyi kontrol altına almada kullandıkları mekanizmalar, buna bağlı olarak para-sermayede gözlenen merkezileşme ve yoğunlaşma eğilimine değinilecektir. İkinci bölümde de özellikle kriz dönemlerinde yoğunlaşan sınıf içi mücadelelerin seyri incelenmeye çalışılacaktır. Bu incelemede ise para-sermayeyi elinde bulunduran kapitalistler arasında sınıf içi çatışmaların yoğunlaştığı iki dönem konu edinilecektir. 1980'li yıllar birinci yeniden yapılanma dönemi, 2000'li yıllar ikinci yeniden yapılanma dönemi olarak ele alınacaktır.

2. Sermaye Gruplarının Banka Sahibi Olma Mücadelesi

Dışa yönelik sermaye birikim stratejisinin gereği olarak finansal alanda liberalizasyona yönelik gerçekleştirilen reformlarla, sermaye grupları kendi bankalarına sahip olma yönünde yoğun çaba sarf etmişlerdir.³ Sermaye gruplarının banka sahibi olma mücadelesi çeşitli şekillerde gerçekleşmiştir. 1980'lerin başına kadar banka kurulmasına izin verilmemesi, grupları yerel bankaları ele geçirerek ulusal banka yapma yoluna itmiştir. Banka kurmanın önündeki engellerin, faiz ve döviz oranları üzerindeki sınırlandırmaların kaldırılması ile sermaye grupları kendi bankalarını kurmaya yönelmişlerdir. Banka sahibi olmada izlenen bir diğer yöntem yabancı bankalarla ortaklıklar kurma ve daha sonrada bu bankaların kontrollerini ele geçirme şeklindedir.

1990'lı yıllarda sermaye gruplarının kalkınma ve yatırım bankaları kurma yolu ile banka sahibi oldukları görülmektedir. Banka sahibi olmada izlenen bir diğer yöntem özelleştirmeler olacak, kamu bankalarının 1990'ın ortalarından itibaren özelleştirilmesi sermaye gruplarını banka sahibi yapacaktır. Bunların dışında, özel finans kurumları da özellikle İslami sermayenin banka sahibi olmasını sağlayacaktır.

Yerel Bankalar Ulusal Bankalara Dönüştürülüyor

1980'ler, banka sahibi olmayan grupların banka sahibi olmak için yoğun bir rekabet içerisinde oldukları bir dönemdir. 1980'lerin başlarına değin yeni banka kurulmasına izin verilmemesi, birçok sermaye grubunu bu olanaktan mahrum bırakırken ve rakipleri karşısında dezavantajlı duruma düşürmüştür.

3 1980'lerde, öz sermayesi sınırlı dolayısıyla banka kredileriyle iç pazara yönelik çalışan ve çoğunlukla mali bir kuruluşla sahip olmayan bir dizi firma yani yeni sermaye birikiminin gereklerini yerine getiremeyenler piyasadan çekilmek durumunda kalmışlardır. Bunlardan bazıları; Kozanoğlu-Çavuşoğlu grubu, Has grubu, Transtürk, Narin, Hazet, İzdaş, Penta, Okumuş, Başak, Eska, Ergür ve Erikoğlu grubu vb... Bir çok iflasa rağmen, 1980'ler aynı zamanda uyum problemi olan şirketlerin devlet tarafından batmaktan kurtarıldığı bir dönemdir. 1987'deki şirket kurtarma operasyonu ya da daha yakın tarihlerde yaşadığımız İstanbul yaklaşımı çerçevesinde gerçekleştirilen şirket kurtarma operasyonları bu yönde uygulamalardır. Bu dönemlerde kurtarılan şirketlere örnek: Koç grubuna ait Asilçelik KİT'e dönüştürülmüştür. Sapmaz ailesinin Güney Sanayi firması İş Bankasına, 8 şirketli Başak grubu Anadolu Bankasına devredilmiştir. Yine Oyak- Kutlutaş ortaklığına Emlak Bankası ortak edilirken, Transtürk'e ait Meban Anadolu Bankasına devredilmiştir.

1980'lerin başlarında banka kurulması serbest bırakılıncaya kadar, birçok grup banka satın alarak ya da küçük yerel bankaları ele geçirip ulusal banka haline getirerek banka sahibi olma yolunu seçmişlerdir (Sönmez, 1992a:160). Örneğin, Yaşar Grubu Akhisar Tütüncüler Bankasını Tütüncüler Bankası'na (1981), Kozanoğlu-Çavuşoğlu Grubu Afyon Terakki Servet'i Hisarbank'a (1979) Elazığ İktisat Bankası'nı ise Odibank'a (1980), Çolakoğlu Grubu Kocaeli Bankası'nı Türk Ekonomi Bankasına (1982), Ergür ve Erikoğlu Ailesi Denizli İktisat Bankası'nı İktisat Bankasına (1980), Özakat Ailesi İzmir Esnaf Bankası'nı Egebank'a (1975), Sürmenler Ailesi Manisa Bağcılar Bankası'nı Bağbank'a (1982), Derinkök Ailesi ise Kayseri İşçi ve Kredi Bankası'nı İşçi ve Kredi Bankası'na (1980) dönüştürmüşlerdir (Sönmez, 1992a: 39; Sönmez,1992b: 303; Akgüç, 1992: 68).

Sermaye Grupları Banka Sahibi Oluyor: Yeni Özel Bankalar

1970'lerden sonra hemen hemen tüm özel ticaret bankaları belirli holdinglerin veya grupların denetimine girmiş, bazı bankalar da holdingler arasında el değiştirmiştir (Akgüç, 1992: 65). 1980 sonrası kurulan bankaların bazıları şunlar olmuştur⁴: American Express, Türk Bankası, Bank of Boston, Adabank, Chemical Mitsui Bank, Bnp-Akbank, Saudi American Bank, Bank Indosuez, Tekstil Bank, Bank of Bahrain and Kuwait, Finans Bank, Netbank, Birleşik Türk Körfez Bankası, T.Turizm Yatırım ve Dış Ticaret Bankası (TYT Bank), Tekfen Yatırım ve Finansman, Birleşik Yatırım Bankası, Alternatif Bank, Türkiye Konut Endüstrisi ve Ticaret Bankası, Tat Yatırım Bankası, Park Yatırım Bankası, Toprakbank, Bank Ekspres, Eurocredit Türk Fransız Ticaret Bankası, EGS Bank.

Yabancı Bankalar

Bu yıllarda bankacılık sektöründe gözlenen bir diğer eğilim yabancı banka sayısındaki artıştır. 1980'de, Arap Türk Bankası LMT, Banco Di Roma S.P.A., ABN. AMRO Bank N.V., Osmanlı Bankası olmak üzere bankacılık sektöründe yalnızca dört yabancı bulunurken, serbestleştirme süreçlerinin sonucu yabancı bankaların sektöre girişlerine izin verilmesiyle birlikte yabancı banka sayısı hızla yükselmiştir. 1981'de ABD kökenli Citibank, 1982'de American Express Bank Türkiye'de şube açarken bunların peşi sıra başka yabancı bankalar da şubelerini açmışlardır.

1985'e gelindiğinde yabancı banka girişinde farklı bir yönelim gözlenmektedir. Yabancı bankalar şube açmak yerine büyük holdinglerle ortak banka kurma yoluna gitmişlerdir. ABD kökenli Irving Trust Yaşar Holdingin Tütünbankına ortak olurken, Koç, American Express ile Koç-American Bank'ı, Sabancı Grubu ise Fransız BNP ile BNP-Akbank'ı oluşturmuştur. Bankasız holdinglerden Enka ise Japonlar ve Amerikalılarla Chemical-Mitsui Bank'ı faaliyete geçirerek bankalılar safına geçmiştir.

4 The Banks Association of Turkey 1997; Forum Dergisi Ekim 1996; Faruk Mercan www.aksyon.com.tr, www.oyak-bank.com.tr/ob-tarihcemiz.asp; M.Ü. Kalkınma İktisadi İktisadi Büyüme 2000–2001 ders yılı doktora ve yüksek lisans öğrencilerinin gerçekleştirdiği atölye çalışmalarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

1980 sonrası Türkiye’de şube ya da merkez şube açan bazı yabancı bankalar ve menşeleri şöyledir:⁵ Citibank N.A.- ABD, American Express I.B.C.- ABD, Bank Mellat – İran, Bank of Credit Commerce International (BCCI) -Luxemburg, Habib Bank Limited – Pakistan, Manufacturers Hanover Trust Company - ABD, The Chase Manhattan Bank N.A. - ABD, The First National Bank of Boston - ABD, Saudi American Bank - Suudi Arabistan-ABD.

1990’larda ise sermaye grupları banka sahibi olabilmek için tamamı yabancı sermayeli ya da ortaklı bankaların hisselerini ele geçirme yolunu seçmişlerdir. Bu şekilde banka sahibi olan gruplar şunlardır: Türk Boston Bank Oyak&Alarko&Cerrahoğlu ortaklığı The First National Bank’ı satın alarak Türk Boston Bank’a (1991), Doğu Grubu Bank of Bahrain and Kuwait’i Tasarruf ve Kredi Banka (1992), Koç Grubu American Expres IBC’yi Koçbank’a (1993), Yurtbank-Balkaner&İhlas Grubu⁶ Eurocredit Türk Fransız Tic. B.ı Yurtbank’a (1994), Ceylan Grubu Bank Indosuez’i Bank Kapital’e (1995), Doğu Grubu Birleşik Türk Körfez Bankasını Körfezbank’a (1995), Doğu Grubu Osmanlı Bankasını (1996), Yaşar Grubu Irving Trust/Tütün’ü Tütüncüler Bankasına (1996), Sürmeli Grubu Manufacturers Hanover Trust C.’yi Sitebank’a (1997), Cingilloğlu Grubu Saudi American Bank’ı Ulusal Bank’a (1997), Fiba Holding Chemical Mitsui Bank’ı Fibabank’a (1999) dönüştürmüşlerdir.

Sermaye Grupları Kalkınma ve Yatırım Bankaları Yoluyla Banka Sahibi Oluyor

Yeni kurulan ticari bankalar ve yabancı bankalardaki değişimin yanı sıra, 1980’lerin sonlarından itibaren sermaye gruplarının çoğu zaman yabancı ortaklarla kalkınma ve yatırım bankaları kanalıyla banka sahibi oldukları görülmektedir. Ayşe Buğra’nın da belirttiği gibi bu durumun en önemli nedeni, 1980’lerin sonlarına doğru artan kriz nedeniyle “yatırımların ucuz kredi kullanma olanaklarının” ortadan kalkmasıdır. Bu anlamda bağlı bulunduğu şirketlere vereceği kredilerde herhangi bir sınırlama bulunmayan kalkınma ve yatırım bankaları sermaye grupları açısından avantajlı hale gelmiştir.

1980’lerin sonuna doğru Türk devletinin giderek artan mali krizi nedeniyle işlerin değişmeye başlaması kaçınılmaz hale gelmişti. Özel sektörü destekleyen kamu fonlarının giderek azalması, şirketlerin finansal stratejilerini tekrar gözden geçirmelerine neden olmuştur. Bu gelişmelere paralel olarak, banka mevzuatında değişiklik yapılmış, bankaları yabancı para işlemleri yapabilmeleri ve yaban-

5 Kazgan vd., 1999: 376, 415, 416; Sönmez, 1992b: 79; Karakaş-Gültekin, 2003; Akgüç, 1992: 78, 79, 114; www.tbb.org.tr/turkce/diger_bilgiler/faalbanka.xls ve www.tbb.org.tr/turkce/diger_bilgiler/kapalibanka.xls sitesindeki verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

6 İhlas Holding’in finans kurumu sahibi olma mücadelesi: 1993’e geldiğinde 27 şirket ve 3 iştirak sahibi olan holding bir banka sahibi olmak istiyordu. Bu amaçla önce Sümerbank’ın özelleştirilirken bu bankaya yöneldi. Ancak bu bankayı satın alamayınca bu kez Fransız ortaklı Eurocredit Bank’ın (banka daha sonra Yurtbank adını alacak ve Balkanerlere geçecektir) % 40 hissesini satın aldı. (1994) Bununla yetinmeyip Bayraktar Holding’e yöneldi. Bayraktar’ların Egebank’ının % 35 hissesini satın aldı. (1994) İhlas Holding 1995 yılında ise İhlas Finans’ı kurdu (Bulut, 1997: 299).

cı bankaların Türkiye’de faaliyette bulunabilmeleri büyük ölçüde serbest bırakılmıştı. Bu yeni ortamda, bankaların eski geleneksel bankacılık faaliyetleri yerine ticaret ve yatırım bankacılığı faaliyetlerine, çoğu zamanda yabancı ortaklıklar kurarak girişmeleri cazip hale gelmeye başlamıştır. Bu yeni yönelim, özellikle holdingler açısından tercih nedeniydi, zira yatırım bankalarının tabi olduğu mevzuatta bir grup bankasının tek bir şirkete ve gruba bağlı şirketlerin tümüne verebileceği kredi limitlerinde herhangi bir sınırlama bulunmamaktadır. İla ve olarak, yabancı bankalarla ortaklık kurmak suretiyle, ucuz kredi olanaklarının giderek düştüğü bir ortamda, nispeten kolaylıkla sermaye bulmak mümkün oluyordu (Buğra, 1997: 282).

Yabancı ortaklıklarla ya da yabancı sermaye ile kurulan kalkınma ve yatırım bankaları şunlardır: Yabancı sermaye ve Doğu Grubu ortaklığıyla kurulan Birleşik Türk Körfez Bankası (1985), ABD/İş Bank/Dış Bank ortaklığı ile kurulan Türk Merchant Bank (1988), tamamı yabancı sermaye (Bahreyn) yatırımı olan Yatırım Bankası (1988), Kavala Grubu ve yabancı sermaye ortaklığı ile kurulan Birleşik Yatırım Bankası (1989), Tekfen grubu ve yabancı sermaye ile kurulan Tekfen Yatırım ve Finansman Bankası (1989) ve tamamı yabancı sermaye olan Avrupa Türk Yatırım Bankası (1990).

Tamamı yerli sermaye ile kurulan bankalar ise Tekfen grubunun Tekfen Yatırım ve Finansman B.AŞ. (1989), Karamehmetler’in Park Yatırım Bankası (1992), M. Salih Tatlıcı’nın Tat Yatırım Bankası AŞ. (1992), Okan Grubunun Okan Yatırım Bankası (1998), Diler Holdingin Diler Yatırım Bankası AŞ. (1998), GSD Holdingin GSD Yatırım Bankası (1998), Süzer Grubunun Süzer Yatırım Bankası (1999), Toprak Grubunun Toprak Yatırım Bankası AŞ. (1999), Çalık Grubunun Çalık Yatırım Bankası AŞ. (1999), Nurol Holdingin Nurol Yatırım Bankası’dır (1999).

Faizsiz Bankalar-İslami Sermaye Güçleniyor

1980 sonrası bankacılık sektöründe yaşanan değişimlerden biri de İslam bankacılığının, özel finans kurumları (faizsiz bankacılık) adı altında mali sisteme girmesidir. İslami esaslara göre bankacılık yapan bu kurumların oluşturulmasının nedenleri; “faiz”den dolayısıyla bankacılık sisteminden uzak duran “faiz haramdır” inancındaki İslami kesimin fonlarını yani İslam sermayesini sisteme çekmek ve özellikle İslam dünyasında⁷ hızla yayılan faizsiz bankacılık yapan kurumların Türkiye’ye getirecekleri yabancı sermayeden yararlanmaktır.

Faizsiz bankacılık ile ilgili kararname 16 Aralık 1983’te imzalanmış, 1990 yılına ka-

7 İslam ülkeleri özellikle 1980’den sonra “dışa açılma” çabası içindeki Türkiye için mal ihracında, dış müteahhlikte, iş-gücü ihracında önemli pazarlar olmuştur.

dar Al Baraka Türk⁸, Faisal Finans⁹ ve Kuveyt Evkaf¹⁰ kurulmuştur. 1991'deysse tamamı ulusal sermayeli ilk özel finans kurumu olan Anadolu Finans Kurumu AŞ. faaliyete geçmiştir. Bu kurum, merkezi Kayseri'de bulunan ve ana faaliyeti kablo imalatı olan HES grubuna aittir (Akgüç, 1992: 169, 197). Bunların dışında, 1995 yılında İhlâs Holding ve Diyanet Vakfı ortaklığı ile İhlâs Finans Kurumu, 1996 yılında da Asya Finans Kurumu¹¹ faaliyete başlamıştır.¹² 1988–2002 yılları arasında ÖFK'lar Türk lirası mevduatlarının % 3'ünü, yabancı para mevduatlarının ise % 3-4'ünü oluşturmaktadır.

ÖFK'lar aynı zamanda çeşitli dini cemaatler tarafından da finanse edilmektedir. Bu durum aynı zamanda bu kesimlerin ekonomik güçlerinin derinleşmeye başladığının da bir göstergesidir. İhlâs Finans'ın arkasında Işıkcılar, Asya Finans'ın arkasında Fethullah Gülen cemaati, Faisal Finans'ın arkasında Nurcular, Al Baraka Türk'ün arkasında ise Nakşibendî tarikatı bulunmaktadır.¹³

Özelleştirilerek Satılan Bankalar

Özelleştirme politikaları çerçevesinde satışı gerçekleştirilen kamu bankaları da bazı sermaye gruplarını banka sahibi yapmıştır. Sümerbank 1995 yılında Garipoğlu Grubuna¹⁴ satılmış, Etibank'ın satışında izlenen yöntem ile de üç sermaye grubu

8 1985'de kurulan Al Baraka Türk'ün ortaklık yapısı şöyledir: Al Baraka Yatırım ve Kalkınma Kurumu (% 50), İslam Kalkınma Bankası (% 13), Dubai İslam Bankası (% 1), Katar İslam Bankası (% 1), Bahreyn İslam Bankası (% 1), Bahreyn İslam Yatırım Bankası (% 0.5), Ürdün İslam Bankası (% 0.5), Diğer Ortaklar (% 33).

9 1985'de kurulan Faisal Finans'ın ortaklık yapısı şöyledir: Dar- Al-Maal Al- İslami Trust (% 51), Faisal Islamic Bank of Egypt (% 25), 95 Türk Ortak (% 10), Faisal Islamic Bank of Sudan (% 8), Massraf Faisal Al İslami of Bahrein (%5), Prens Mohammed al Faisal Al- Saud (% 1.0).

10 1989'da kurulan Kuveyt Evkaf'ın ortaklık yapısı şöyledir: Kuveyt Finans Kurumu (% 50), Kuveyt Devlet Sosyal Güvenlik Kurumu (% 9), İslam Kalkınma Bankası (% 9), T.Vakıflar Bankası, Emekli Yardım Sandığı (%30), Türkiye Diyanet Vakfı (% 1), Diğer (% 1).

11 254 küçük ortakla kurulmuştur.

12 (Akgüç, 1992: 192-197) den ve http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m0OGT/is_1_1/ai_113563592/pg_2 yararlanılarak hazırlanmıştır.

13 Faisal Finans'ın Türk ortaklar arasında MSP milletvekilleri Salih Özcan, A.Tevfik Paksu, Gündüz Sevilgen, Ülker Ailesi, ANAP Genel Başkan Yardımcısı Halil Şıvgın ve Nuri Cerrahoğlu bulunmaktaydı ve bu mali kuruluşun 95 ortağı arasında dağılım işini Salih Özcan ile A.Tevfik Paksu yapmaktaydı. Al Baraka Türk'ün ortakları arasında ise Özallar ve Topbaş Ailesi, Kemal Unakıtan, Talat İçöz bulunmaktaydı. Fethullah Gülen cemaatinin desteklediği Asya Finans'ın ortakları arasında ise YİMPAŞ, Gaye Matbaacılık, İhsan Kalkavan, M.Emin Hasırcılar, Kar Şirketler Topluluğu, Fem Dershaneleri, BECA Holding, Aydın Örme vs. bulunmaktadır (Bulut, 1997: 274, 285, 404).

14 *Bankaya Sahip Olma Savaşı: Nesim Malki Olayı*

Tefeci olarak bilinen ve 1995 yılında öldürülen Musevi iş adamı Nesim Malki'nin Kıbrıs'ta iki bankası (Tunca Bank ve off-shore bankacılık yapan Kıbrıs Facto Bank), Türkiye'de döviz ve factoring şirketleri vardır ve aynı zamanda Ali Osman Sönmez ve Cavit Çağlar'ın tekstil ürünlerini pazarlamaktadır. (Tunca Tekstil şirketi ile) Hayali bir banka sahibi olmak olan Malki, Bank Indosuez'i almak ister. Bankanın satış protokolü taraflar arasında imzalanırsa da, Malki'nin bu isteği hükümet tarafından engellenir ve satış işlemine onay verilmez. Malki daha sonra Sümerbank'ın satışında ortaya çıkacaktır ama bu bankayı da tekstil piyasasının önemli isimlerinden olan, ancak adı o güne kadar pek duyulmayan Hayyam Garipoğlu alır. Ancak bu satış işlemi de çeşitli soruları beraberinde getirecektir. Garipoğlu'nun Malki'nin kara para akışını sağladığı ileri sürülmektedir. Aynı zamanda Garipoğlu'nun, 1990'ların başında yüksek bedelli makine ithal ederek şirketi Safmaya için haksız teşvik aldığı, vergi kaçırıldığı tespit edilmekle birlikte şirketleri İpeks, Amasya, Sofist, Torekse adına milyonlarca dolarlık hayali ihracat gerçekleştirmiştir. Bankanın Garipoğlu tarafından satın alınmasından sonra bankanın başına o günlerde Malki'nin danışmanlığını yapan ve aynı zamanda Kıbrıs'taki Tunca Bank'ın da % 11.5 oranında ortağı olan Şükrü Karahasanoğulları getirilecektir. Karahasanoğullarının bu pozisyonu Malki'nin hisselerinin temsilciliği olarak yorumlanır. Yine Sümerbank'ın satışının yapıldığı günlerde Kıbrıs'taki Tunca Bank'tan 300 milyar lira transfer edilmiştir. Transfer Tütünbank'a Erol Evcil adına yapılır. Bu para Evcil aracılığıyla Garipoğlu'na iletilecektir (23 Ekim 1998, Cumhuriyet).

banka sahibi yapılmıştır: Satıştan önce Etibank'ın bankacılık faaliyetleri ayrılarak, Etibank, Denizbank ve Anadolu Bankası olmak üzere üç farklı bankaya dönüştürülmüş, böylece oluşan bankaların isim hakları satılmıştır (aktaran Günel, 2001: 17). Etibank'ı Nergis Holding&Medya Holding ortaklığı (1997)¹⁵, Denizbank'ı Zorlu Grubu (1997), Anadolu Bankasını ise Başaran Grubu (1997) almıştır.¹⁶

Bankalar Sermaye Grupları Arasında El Değiştiriyor

Esas itibariye 1970'lerden itibaren başlayan sermaye gruplarının banka sahibi olma mücadelesi 1980'den sonra yoğunlaşmıştır. Bu yarışta bazı bankalar sermaye grupları arasında el değiştirmiştir. Bunlar arasında özellikle Sabancı Holding, Koç Holding, Çukurova Grubu ve Doğu Grubu arasındaki mücadele ilginçtir: Çukurova Grubu banka sahibi olma yolunda önce Pamukbank'taki ağırlığını arttırmış; 1970'li yılların başında Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası unvanını alan Selanik Bankasındaki sermaye çoğunluğunu elde etmiş; Yapı ve Kredi Bankasında da Sabancı Grubu ile yaptığı savaşı kazanarak bankanın denetimini ele geçirmiştir.

Sabancı Grubunun Akbank'tan sonra Yapı Kredi Bankası ve Garanti Bankası'nda yönetimi ele geçirme girişimleri olmuş, ancak bu bankaları denetimi altına alma-

15 *Medya Holding'in (Sabah Gazetesi) banka sahibi olma hikayesi*: Dünyada 700'e yakın şubesi bulunan ve Fransa'nın 3. Bankası olan Bank Indosuez Türkiye'deki ilk şubesini 1987 yılında açar. 1990 yılında ise Eximbank'tan emekli olan eski Merkez Bankası Başkanı Yavuz Canevi'yi transfer ederek Avrupa Türk Yatırım Bankasını kurar. 1991 yılında ise 1987'de açtığı şubeyi, Bank Indosuez Generale Euro Türk AŞ. adıyla anonim şirkete dönüştürüp, Türkiye'de yabancı sermayeli bir ticari banka haline gelir. Ancak daha sonra 1994 yılındaki krizden etkilenen 2 şubeli bu ticaret bankasını satışa çıkaracaktır. Satış için, ilk önce Tunca Grup ile 7,5 milyon dolara anlaşılır ancak hazine Tunca Gruba banka sahibi olma izni vermez. Bankanın % 90'lik hissesini Emlak Bankası ve Medya Holding ortaklaşa satın alırlar.(1995) Bankanın özelleştirme kapsamındaki Emlak Bankası tarafından satın alınması Medya Holding'in banka sahibi yapıldığı yorumlarına yol açar. (Bank Indosuez'in Zürih şubesinde Özal'ların şifreli hesapları bulunmaktadır. Banka diğer taraftan Avrupa Türk Yatırım Bankası aracılığıyla PTT'nin T'sine değer biçecek danışmanlık konsorsiyumundadır ve özelleştirmelerde aracılık etmektedir. Ayrıca Türkiye'nin toplam 500 milyon dolar borç istediği yabancı bankalar arasındadır.) Ancak kamuoyunun artan baskısı karşısında Dinç Bilgin bankadaki ortaklığından vazgeçecek daha sonra da özelleştirilen Etibank'ı satın alacaktır (23 Ekim 1998, Cumhuriyet).

Etibank'ın satın alınması da bir o kadar şaibeli; Etibank'ın özelleştirilmesi için yapılan ikinci ihalesini İnterbank'ın sahibi Cavit Çağlar kazanmasına rağmen, Hazine bu satışı, İnterbank'tan grup şirketlerine aktardığı kredilerin yasal sınırların çok üzerine çıkması nedeniyle onaylamaz. Bunun üzerine bankayı almakta kararlı olan Çağlar yeni bir plan uygular ve Sabah grubunun sahibi Dinç Bilgin'e bankayı ortak olması teklifinde bulunur ve banka % 35 Çağlar, % 14 oranında Bilgin'in olmak üzere satın alınır. Daha sonra ise İnterbank'ın batmaya yüz tuttuğu günlerde Etibank'tan 40 milyon dolar kredi aktarıırken Etibank'ın tamamı Bilgin grubuna geçer.

16 *Hükümet Düşüren Banka Türkbank olayı*: 4 Mayıs 1998'de Devlet Bakanı Güneş Taner'i ziyaret eden Korkmaz Yiğit Türkbank'ı satın almak istediğini söyler. Ancak Türkbank'a başka talepler de vardır. Tansu Çiller döneminden beri Türkbank'la ilgilenen Alaattin Çakıcı ise ihale öncesi Erol Evcil, Hayyam Garipoğlu, Korkmaz Yiğit'le görüşmeler yapar. Çakıcı'nın bu görüşmeleri MİT tarafından dinlenir. MİT görüşmelerden Başbakan Mesut Yılmaz'ı haberdar ederek, Devlet Bakanı Güneş Taner'e Çakıcı'nın Korkmaz Yiğit lehine ihaleye katılmak isteyen iş çevrelerine baskı yaptığını anlatır. Bu gelişmeler üzerine Merkez Bankası, Emniyet Genel Müdürlüğünden bilgi ister. Bakan Taner, olanlardan Korkmaz Yiğit'i haberdar ederek ihaleden çekilmesini önerir. Korkmaz Yiğit ise 30 Haziran 1998'de Hüsamettin Cindoruk ve DYP milletvekili Cefhi Kamhi aracılığıyla Başbakan'la görüşme yaparak "Çakıcı'nın ihaleye müdahale edilmesini istediğini" belirtir. Yılmaz görüşmeden Güneş Taner'i haberdar eder. İhaleden bir gün önce Emniyet Çakıcı ile Yiğit arasındaki ilişkiyi ve ihaleye katılmak isteyenlere baskı yapıldığını belirten yazıyı Başbakanlığa gönderir. Ancak yazı kaybolur. 4 Ağustos'ta yapılan ihale 600 milyon dolar fiyatla Korkmaz Yiğit'te kalır. Merkez Bankasının bilgi isteği de aynı gün cevaplanır; ancak Gazi Erçel eline ulaşan yazıdan kimseye bilgi vermez. Ancak ele geçirilen telefon konuşmaları Fikri Sağlar tarafından kamuoyuna açıklanacak bu da koalisyon hükümetinin düşürülmesi ile sonuçlanacaktır (Şener, 2001: 79, 80).

mıştır. 1980’li yılların ortalarına doğru da Garanti Bankası’ndaki bütün paylarını Doğu Grubuna teslim edecektir.

Doğu Grubu 1970’li yıllarda Yapı ve Kredi Bankasının yönetiminde iken, daha sonra bu bankadaki pay senetlerinin büyük bölümünü Çukurova Grubu’na devretmiş, buna karşı İmar Bankası’nı denetimi altına almıştır. 1980’li yılların ortalarına doğru İmar Bankasını Uzan Grubu’na devreden Doğu Grubu, Koç Holding ve Sabancı Holding’in Garanti Bankası’ndaki paylarını alarak, Garanti Bankasının yönetimine egemen olmuştur (Akgüç, 1992: 67).

Şaziye Karlıklı, Vehbi Koç’un sözleriyle Koç Grubu ile Sabancı Grubu arasında Garanti Bankası’nda yaşanan çekişmeyi şöyle anlatıyor:

Garanti Bankası’nda hâkim hissedar olmaya karar verdik. Ve hisseleri satın almaya başladık. Bu dönemde bankada Sapmazlar ile birlikte, Sabancılar’ın yüzde 20 hissedarlığı varmış. Bizim kararımızı öğrenir öğrenmez Sabancılar da Garanti Bankası hisselerini toplamaya başladılar ve bu gayretlerini yüzde 35 hisse seviyesini buluncaya kadar devam ettirdiler. Böylece, sermaye tezyidi kararlarını bloke etme hakkını sağladılar. Bu safhada, biz, Sabancılar’a kendilerinin Akbank’ı olduğunu, Garanti Bankası’nı kalkındırmak için bize önemli fedakârlıklar düşeceğini ve bu sebeple yönetim hâkimiyetinin bizde kalmasının şart olacağını anlatmaya çalıştık.

Ancak Koç Grubu bankayı elinde tutmayı başaramayacaktır. Vehbi Koç, Can Kıracı’ya yazdığı mektupta Sabancı Grubu ile Garanti Bankası’nda yaşadığı çekişmeyi Âşık Veysel’in dizeleriyle özetleyecektir: “Kim okurdu, kim yazardı/ Bu düğümü kim çözerdi/ Koyun kurt ile gezerdi/ Fikir başka başka olmasa.”¹⁷

Sermaye Grupları Arasında El Değiştiren Bankalar

Banka	Eski Sahibi	Yeni Sahibi	Yılı
Yapı ve Kredi Bankası	Doğu Grubu	Çukurova Grubu	1980
Garanti Bankası	Sabancı&Koç&Doğu	Doğu Grubu	1983
İmar Bankası	Doğu Grubu	Uzan Grubu	1984
İktisat Bankası	Ergür Holding	Erol Aksoy	1984
Titibank(İmpexbank)	M.Ali Yılmaz&Ulusoy’lar	Asil Nadir	1989
Egebank	Özkat Grubu	Bayraktar Holding	1990
İmpexbank (Titibank)	Asil Nadir	Eliyeşiller	1991
Netbank	Net Holding	Marmara Holding	1991
Tekstil Bank	Akın Holding	GSD Holding	1992
Oyakbank	Alarko&Cerrahoğlu&Oyak&ABD	Oyak Grubu	1993
Yurtbank	Çarmıklı&Fransız ortak	Balkaner&İhlasGr.	1994
Egebank	Bayraktar Holding	Bayraktar&İhlasGr.	1994
Bank Ekspres	İbrahim Betil	Doğu Grubu	1994
Bank Ekspres	Doğu Grubu	Korkmaz Yiğit	1994

17 Ş. Karlıklı “Garanti’nin 50 yıllık hikâyesi” <http://www.milliyet.com.tr/2004/03/15/business/bus03.html>

Dışbank	İşbankası Grubu	Doğan Grubu	1994
Alternatifbank	Doğan Grubu	Anadolu Endüstri G.	1996
Interbank	Çukurova Grubu	Nergis Holding	1996
Yurtbank	Balkaner&İhlâs Grubu	Balkaner Grubu	1997
MNG Bank	Doğuş Grubu	MNG Holding	1997
Derbank	Derviş Temel	Bayındır Grubu	1998
Egebank	Bayraktar&İhlâs Holding	Yahya Demirel	1998
Etibank	Nergis Holding&Medya H.	Medya Holding	1999

Kaynak: 1980-2002 Cumhuriyet Gazetesi; Kazgan vd., 1999: 376, 415, 416; Sönmez, 1992b: 79; Karakaş-Gültekin, 2003; Akgüç, 1992: 78, 79, 114; www.tbb.org.tr/turkce/diger_bilgiler/faalbanka.xls ve www.tbb.org.tr/turkce/diger_bilgiler/kapalibanka.xls

3. Para-sermayenin yoğunlaşma ve merkezileşmesi

Sermaye birikim sürecinin gelmiş olduğu aşamaya bağlı olarak para-sermayeye duyulan ihtiyacın sınıf içi ilişkiler üzerinde önemli etkileri olmuştur. Sınıf içi bileşenlerin para-sermayeyi ele geçirme, kontrolü altına alma mücadelesi sınıf içi çelişkileri derinleştirirken, bu yönde hızlanan rekabet, sermayenin yoğunlaşmasına ve merkezileşmesine yol açmıştır.

Sermaye grupları para sermayenin artan önemi karşısında hızla birer banka sahibi olmaya yönelmişlerdir. Bir önceki bölümde değinildiği gibi, bu gruplar ilk dönem için yerel bankaları ulusallaştırma, daha sonraki dönemlerde ise başkasının bankasını ele geçirme, yeni banka kurma, yabancı bankalara ortak olma gibi farklı biçimlerde banka sahibi olma mücadelesine girmişlerdir. Sermaye grupları arasında yaşanan rekabet ve bu paralelde uygulanan politikalar (banka kurmanın kolaylaştırılması, faiz oranlarının serbestleştirilmesi v.b.) finansal işlemlerin hacim ve hızlarının gelişmesine, bu ise para-sermayenin başka bir ifade ile banka sermayesinin yoğunlaşmasına ve merkezileşmesine yol açmıştır.

Bankacılık sektöründe yaşanan mülkiyet düzeyindeki değişimler, üretim araçlarının mülkiyeti bağlamında mülksüzleşme, kapitalistlerin mülksüzleşmesi ya da belirli ellerde toplanması olarak tanımladığımız para-sermayenin merkezileşmesine dair önemli veriler sunmaktadır. Para sermayenin yoğunlaşma düzeyini ise birikimde gerçekleşen artıştan yani finansal değerlerdeki artıştan izlemek mümkündür.

Bankacılık sektöründe yaşanan sürece tekrar dönersek; 1980'lerin ilk yıllarında bankerler-bankalar ve bankalar-bankalar arasında yaşanan ve sonucunda da sayısız bankerin ve küçük bankaların piyasadan silindiği yoğun bir rekabet dönemiyle karşılaşmaktayız. Bu dönemde uygulanan faiz politikaları (yüksek faiz oranları) ayıklayıcı etkide bulunarak, rekabete dayanamayan bankerler ve bankaları iflasa sürüklemiştir. Bu ayıklama aynı zamanda, bankerler gibi "örgütlenmemiş para piyasasını" sisteme akıtmaya yönelik bir çabadır (Sönmez, 1992a: 34). Bu çabayı TÜSİAD'ın 1980 yılındaki bir raporundan izlemek mümkün. Raporda bankerlere ilişkin şu ifadeler yer almaktaydı:

Organize olamayan para piyasası ipotek piyasasında son derece faaldi. Yüksek faizle para verilmesi gayri kanuni olduğu için, ilgililer bunları resmi gelirleri arasında intikal ettiremiyorlar, dolayısıyla istemeyerek vergi kaçakçısı durumuna düşüyorlardı... Serbest piyasada faizler yüzde 100'ün üzerinde dolaşırken bankaların mevduat için faiz haddi en fazla yüzde 24'dü. Kredi taleplerini bankalar karşılayamıyor ve türlü yollarla faizleri yüzde 45-50'ye yükseltiyorlardı. Bankerlerinde etkisiyle, 1979 yılından itibaren halkın bankalardaki mevduatı azalmaya başlamış ve banka sisteminin reel faizlerle yürüyemeyeceği anlaşılmıştı. Halk, banka faizlerinin yetersizliğini görerek paranın özel sektör tahvilleri karşılığı ödeme garantisi sağlayan bankerlere ödüyordu.

Bankacılık sektörü açısından en hareketli yıllar 1997-2003 yılları arası olmuştur. Bu dönem içerisinde yirmi iki banka sistemden elimine edilerek TMSF'ye devredilmiştir. Ancak TMSF'ye bu devirler, banka birleşmeleri ve satın alma yoluyla bankaların hızla belirli ellerde toplanmasına yol açmıştır. Örneğin TMSF'ye devredilerek Sümerbank bünyesine toplanan beş banka (Egebank, Yurtbank, Yaşarbank, Bank Kapital, Ulusalbank) daha sonra Oyakbank'a satılmıştır. 2000'lerin başlarına gelindiğinde, 1999'da seksen bire kadar ulaşan banka sayısının, 2002 yılında hızla elli dört'e düştüğü görülmektedir. Bu rakamlar dahi bize gerçek anlamda bir tekelleşmenin yaşandığını göstermektedir.

Belirli yıllarda yaşanan ciddi ekonomik ve mali sıkıntılara rağmen bankacılık kesiminin finansal büyüklüklerinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1980 yılında 20.8 milyar dolar olan bankacılık sektörünün toplam aktif büyüklüğü (GSMH'nın % 26'sı), 1990 yılında 58.2 milyar dolara (% 38.2), 2000 yılında 155 milyar dolara (% 76.9) yükselmiştir. Mevduat hacminde de hızlı bir artış gerçekleşmiş ve 1980 yılında 4.3 milyar dolar olan toplam tasarruf mevduatları 2000 yılında 64.4 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. Bu artışta 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren döviz tevdiat hesaplarında kaydedilen yükselme önemli paya sahiptir. DTH'nın toplam tasarruf mevduatlara oranı 2000 yılında % 58.6'ya ulaşmıştır. Toplam kredilerde de önemli oranlarda artış görülmektedir. 1980 yılında 11 milyon dolar olan toplam krediler 2000 yılında 50.9 milyon dolar düzeyine ulaşmıştır. Bankacılık sisteminin bir parçası olan Özel Finans Kurumları da özellikle 1990'lı yıllardan itibaren mali sektörde kıyaslandığında belirli düzeyde bir aşama kaydetmişlerdir. Temel göstergelerden de bu gelişme izlenebilmektedir. ÖFK'ların bilanço toplamının bankalar bilanço toplamına oranı 1993'de % 1.61 seviyesinden, 1999'da % 2.28'e, ÖFK'ların topladığı fonların bankaların topladığı mevduata oranı 1993'deki % 2.58 seviyesinden 1999'da % 2.99'a, ÖFK'ların kullandığı fonların bankaların kullandığı toplam kredilere oranı % 3.26'dan % 5.85'e yükselmiştir (BDDK, 2001: 4).

Nitekim aşağıda yer verilen tablodan da izlenebileceği gibi ilk beş banka bankacılık sektörünün yaklaşık % 50'sine hakim pozisyonadadır. Örneğin 2001 yılı baz alındığında, T. İş Bankası, Yapı ve Kredi Bankası, Akbank, T. Garanti Bankası ve Pamukbank'ın oluşturduğu ilk beş bankanın, toplam aktiflerin % 42.8'ine, top-

lam mevduatın % 44.8'ine, toplam kredilerdeki payın % 41'ine sahip olduğu görülmektedir.

Bankacılık Sisteminde Yoğunlaşma (%)

	1990	1995	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
İlk beş banka									
T.Aktif	54	48	44	44	46	48	56	58	60
T.mevduat	59	53	47	49	50	51	55	61	63
T.Krediler	57	50	46	40	42	42	49	55	54
İlk on banka									
T.Aktif	75	71	67	68	68	69	80	81	83
T.Mevduat	85	73	70	73	69	72	80	86	88
T.Krediler	78	75	72	73	73	71	82	74	73

Kaynak: Köne, 2003: 11; TBB, 2003: 6

Bu anlamda sermaye gruplarının para-sermayeyi ele geçirme, kontrolü altına alma mücadelesi para-sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesine yol açmıştır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki bu merkezileşme ve yoğunlaşma eğilimi rekabeti ortadan kaldıran bir eğilim olarak değil, tersine rekabeti daha fazla körükleyen bir eğilim olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁸

4. Sınıf İçi Mücadeleler Yoğunlaşıyor: Yeniden Yapılanma Süreçleri

Bankacılık sektöründe yaşanan krizler sermaye içi mücadelelerin geldiği aşamaların çarpıcı olarak gözlemlendiği süreçleri de oluşturmaktadır. Bunu bankacılık sektörü üzerinden, sermaye grupları arasındaki çatışma/ittifaklara bağlı olarak yeniden yapılanması dolayımında iki ana dönemden hareketle incelemek mümkündür. Birinci yeniden yapılanma dönemi olarak adlandıracağımız dönem bankerlerin ve birkaç küçük bankanın¹⁹ sistemden elimine edildiği sürece işaret etmektedir. Bu sürece temel niteliğini veren düzenlemeler finansal serbestleşme doğrultusunda faiz oranlarının serbestleştirilmesi, banka kurmanın kolaylaştırılması olmuştur. İkinci yeniden yapılanma dönemi ise kamuoyunda "hortumcu bankalar" adı verilen bankaların elimine edilerek, kurumsal düzenlemelere gidildiği dönemi kapsamaktadır. Bu dönemlendirme aynı zamanda 1980'li yıllarla başlayan uluslararası sermaye

18 Bankaların sermaye grupları arasında el değiştirmesi bu duruma işaret ediyor: Sabancı&Koç&Doğuş Grubunun kontrolünde olan Garanti Bankası Doğuş Grubu tarafından ele geçirilmiş (1983), Doğuş Grubu kendi bankası İmar Bank'ı Uzan Grubuna bırakmak zorunda kalmıştır (1984). Yine Çukurova Grubu Interbank'ı Nergis Holding'e (1996), Doğuş Holding MNG Bank'ı MNG Holding'e (1997), Bayraktar&İhlas Holding ortaklığı Egebank'ı Demireller'e (1998) kaptırmıştır.

19 Bu bankalar aynı zamanda dışa yönelik birikim stratejisine uyum sağlayamayarak elenecek olan sermaye gruplarının bankasıdır; Hisarbank Kozanoğlu-Çavuşoğlu Grubu'na, İstanbul Bankası Has Grubu'na, Odibank Cerrahoğlu Grubu'na, İşçi ve Kredi Bankası Derinkökler'e, Bağcılar Bankası ise Sürmenler'e aittir.

ile entegrasyon sürecinde uygulamaya konulan deregülasyon (düzenlemeden arınma) ve reregülasyon (yeniden düzenleme) süreçlerine de denk düşmektedir.²⁰ Yaygın kullanımıyla I. kuşak (nesil) yapısal reformlar olarak adlandırılan bu reformlar²¹ Türkiye’de içe yönelik sermaye birikim koşullarında belirlenen düzeneklerin yeniden “sermayenin dünyaya açılmasının belirlenimi altında ortadan kaldırılması” anlamına gelmektedir. Genel bir ifade ile ekonomide mali, finansal serbestleşme, devletin ekonomideki etkinliğinin azaltılmasına yönelik reformları kapsamaktadır. Bu anlamda gerçekleştirilen düzenlemeler şunlar olmuştur:

- Finansal serbestleşmeye yönelik olarak: Faiz oranlarının serbestleştirilmesi en önemli düzenleme olmuştur. Bununla birlikte Sermaye Piyasası Kurulunun oluşturulması, yeni menkul değerlerin piyasaya sürülmesi, yeni bankaların kurulması sağlanmıştır. Finansal serbestleşmenin tam olarak sağlanması ise 1989 yılında konvertibiliteye geçişle olmuştur. Çıkarılan 32 sayılı kanunla her Türk vatandaşı banka ya da diğer finansal kurumlardan, herhangi bir sınırlama olmadan istediği kadar yabancı para satın alma hakkı kazanmıştır. Yine aynı kararlar Türkiye’de yerleşik olmayan kişilere sermaye piyasasında tüm işlemleri yapma hakkı verilmiştir. Aynı zamanda yerleşiklerde banka ya da diğer özel finans birimlerini aracı olarak kullanarak, sermaye piyasasında işlem gören değerli kâğıtları sadece ülke içinde değil, dünya piyasalarından alıp satma olanağına kavuşmuştur.
- Dış Ticaret ve Kambiyo Rejiminde Serbestleşme: Kotaların kaldırılması, gümrük vergilerinin indirilmesi sürecinin kademeli olarak işletilmesi ile ithalatta serbestleşmeye gidilmiştir. İhracatta teşvikler sağlanmıştır. Sabit döviz kuru uygulamasından günlük kur uygulamasına geçilmiştir. Kambiyo rejiminin serbestleştirilmesi yönündeki mevzuat düzenlemeleri ile kaynağı sorulmadan döviz tevdiat hesabı açılması, dövize endekli borçlanma araçlarının ihracı ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi sağlanmıştır. Serbest Bölgeler kurulmuştur.
- Sermaye üzerindeki vergilerin hafifletilmesine gidilmiştir.
- Özelleştirmelere gidilmiştir.
- Reel ücretler-maaşlar düşürülmüş, tarım fiyatları baskı altına alınmıştır.²²

20 Fuat Ercan I. kuşak (nesil) reformları piyasanın orman yasalarını harekete geçiren reformlar (deregülasyon-düzenlemeden arınma) II. kuşak (nesil) reformları ise kapitalizmin küresel kurumsallaşmasına geçişi sağlayan reformlar (reregülasyon-yeniden düzenleme) olarak adlandırıyor (2003a: 3, 5).

21 Yapısal reformların mimarı IMF’nin çalışmalarında, yapısal reformlar iki başlık altında ele alınıyor: 1. Birinci nesil yapısal reformlar 2. İkinci nesil yapısal reformlar. Bu reformlar Washington Uzlaşması ya da Post Washington Uzlaşması olarak da anılıyor. Bu reformlar sadece Türkiye’de değil, bir çok ülkede hayata geçirildi. Washington Uzlaşması olarak adlandırılan, Latin Amerika ülkelerine önerilen reformlar şunlardı: 1. Mali disiplin 2. Kamu harcamalarındaki önceliğin yüksek ekonomik dönüşler sağlayabilen ve gelir dağılımını geliştirecek alanlara kaydırılması 3. Vergi reformları 4. Faiz oranlarının serbestleştirilmesi 5. Rekabetçi döviz kuru 6. Mal hareketlerinin serbestleştirilmesi 7. Yabancı sermaye akımlarının serbestleştirilmesi 8. Özelleştirme 9. Deregülasyon 10. Mülkiyet haklarının korunması (Williamson, 2000: 252).

22 Ayrıntılı bilgi için bkz. Sönmez, 1992a: 21; Ercan, 2003b: 21; Kazgan, 2002: 128.

I. kuşak yapısal reformlar, toplumsal ilişkilerin genel çerçevesini belirleyen bir önceki döneme ait tüm düzenekleri piyasa adına darmadağın ederken, diğer yandan piyasaların dünya ölçeğinde birbirleriyle etkileşimini arttırdığı ölçüde, kapitalizmin kırılğanlığı da diğer ülkelere hızla sirayet eden özellik kazanmıştır (Ercan, 2003b: 21). Birbiri ardına patlayan finansal krizler (1995 Meksika, 1997–98 Asya, 1998 Rusya, 1999 Brezilya, 1999–2001 Arjantin ve 2001 Türkiye) bu reformların yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmıştır. Dünya ölçeğinde kapitalizmin artan kırılğanlığını azaltma ya da başka bir deyişle risk ve belirsizliklerinin ortadan kaldırılması, genel olarak tüm dünyada, özelde ise Türkiye’de yasal değişimlerin ya da düzenleyici reformların yeni özellikler dolayında tanımlanmasına neden olmuştur.

Kapitalizmin küresel kurumsallaşmasına geçişi sağlayan reformlar olarak adlandırılan II. kuşak reformlar Türkiye’nin gündemine 1999’lardan itibaren girmiştir. Reformlar kamuoyuna Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP)²³ olarak sunulmuştur. Programın temel amacı “...kur rejiminin terk edilmesiyle ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığı süratle ortadan kaldırmak ve eş anlı olarak bu duruma bir daha geri dönülmeyecek şekilde kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden yapılandırılmasına yönelik alt yapıyı oluşturmak” olarak ifade edilmektedir. Kamu yönetiminde dönüşümün adı olan yönetişim; “programda öngörülen hedeflere ulaşılması ve ekonominin yeniden yapılandırılması konusunda kesin bir siyasi desteği ve taahhüdü içermek ve kamuda kaynak tahsisi sürecinde şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanması, rasyonel olmayan müdahalelerin bir daha geri dönüşü olmayacak şekilde önlenmesi, iyi yönetişimin ve yolsuzlukla mücadelenin güçlendirilmesi” başlıkları altında sunulmaktadır. Bu temel ilkeler çerçevesinde belirlenen nihai hedef; “ekonomide sürdürülebilir bir gelişme ortamını sağlayarak kaynak kullanma sürecindeki verimliliği arttırmak, dışa açık bir yaklaşımla piyasa koşullarında rekabet gücünü geliştirmek ve böylece ekonomide büyümeyi, yatırım ve istihdamı arttırmak...” olarak tespit edilmektedir.

Program çerçevesinde mali sektörün yeniden yapılandırılması, devlette şeffaflığın artırılması ve kamu finansmanının güçlendirilmesi, ekonomide rekabetin ve etkinliğin artırılması, sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi olmak üzere temel dört alanı kapsayan 15 yasa etrafında düzenlemeler yapılmaktadır. Bu yapısal reformlar ise bankacılığa ilişkin reformlar, kamu sektörüne ilişkin reformlar ve özel sektörün rolünün genişletilmesi olmak üzere üç başlık altında toplanmaktadır:

- Bankacılığa ilişkin reformlar; genel olarak bankacılık sektörünün, özel olarak da kamu bankalarının yeniden yapılanmasının tamamlanması, kamu bankalarının özelleştirmeye hazırlanması, özel bankaların güçlendirilmesi, İstanbul Yaklaşımı olarak adlandırılan bankacılık yasası, bankacılığın yeniden yapılanma maliyetinin yasal zemine çekilmesi, kamu bankalarının görev zararlarına ilişkin düzenlemeler, kamu bankalarının özelleştirilmesi, bankalar arası birleşmelerin kolaylaştırılmasına ilişkin yasal düzenekleri,

23 GEGP Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ardından uygulamaya konuldu.

- Kamu sektörüne ilişkin reformlar; kamu sektöründe etkinliğin ve açıklığın sağlanması, harcamalar ve kamu personel rejiminin disiplin altına alınması, gelirlerin geliştirilmesi ve vergi reformunu,
- Özel sektörün rolünün genişletilmesi ise özelleştirmenin yeniden canlandırılması, özel sektörde şirket yönetişiminin sağlanması, yatırımlara ilişkin yönetimsel engellerin kaldırılması, yabancı sermayenin teşvik edilmesini kapsamaktadır (Ercan, 2003b: 27).

Böylece bu reformlarla, karar alma süreçlerinin özelleştirilmesi ile sermayenin uluslararası hareketi önünde engel oluşturabilecek bürokratik yapı ortadan kaldırılmış, sadece ulusal sermayenin taleplerine değil, küresel sermayenin mantığı ve ihtiyaçlarına da cevap verebilecek küresel düzenekler oluşturulmuştur. Yine, sadece karar alma süreçlerinin değil, kamusal alanda biriken değerlerin de özel sektöre devriyle “piyasanın” hâkimiyeti sağlanmıştır.

Birinci Yeniden Yapılanma Dönemi: Bankerlerden Bankalara

Yukarıda 1980 sonrası Türkiye’de sermaye birikim rejimindeki dönüşümün gereklilik ve isteğine değinildi. Bu gereklilik ve istek sermaye kesimi için para-sermayeyi kontrolü altında bulundurmaya temel strateji haline getirmiştir. Yine nesnel süreçlerle ilgili olarak para-sermayeyi elinde bulundurma sermaye grupları için krizde ayakta kalabilme ve yeni birikim koşullarına uyum sağlayabilmede gerekli esnekliği sağlamıştır.

1980’lerin hemen başına dönersek; dönüşüm, daha önceki birikim rejiminden farklı olarak uygulanan ekonomi politikalarda değişikliği de zorunlu hale getirmiştir. Bu amaçla, yeni birikim rejiminin gereklilikleri doğrultusunda, ilk elden 1 Temmuz Bankacılığı olarak adlandırılan Bankalar Kararnamesi ile vadeli tasarruf mevduatı ile kredi faiz oranlarında serbestleştirmeye gidilmiştir. Faiz oranlarındaki serbestleştirme ile hedeflenen yurtiçi birikimlerin canlandırılması, tasarrufların harekete geçirilerek bankalara yönlendirilmesi, bankalar arası rekabete olanak sağlanmasıdır.²⁴

Aynı zamanda organize olmayan para piyasasının sisteme aktarılması da amaçlanmaktadır. Çünkü 1974–1979 yılları arası sanayiye ucuz kredi sağlamak için uygulanan düşük faiz politikaları ve yüksek enflasyon nedeniyle reel faiz oranları negatif değerlerde kalmakta ve halk banka faizlerinin yetersizliği nedeniyle parasını özel sektör tahvilleri karşılığı ödeme garantisi sağlayan bankerlere aktarmaktaydı. Yine, yüksek enflasyon koşullarında nakit paraya duyulan ihtiyaç, banka kredilerinden yararlanamayan kesimleri “tefeci piyasasına” yönlendirmekteydi.

24 Serbest faiz oranları, kişileri uyarak tasarruf etmenin çekiciliğini artıracak, bu ise ulusal gelirin büyük bir bölümünün tasarruf edilmesine, böylece yurt içi birikimin artmasını sağlayacaktı. Yine pozitif faiz oranları, birikimleri bankalara yönlendirerek kaynakların bankalar aracılığıyla dağılımına yol açarak bir yandan mevduat hacmini genişletirken diğer yandan kaynak kullanımını iyileştirecekti. Bankalar arası rekabete olanak sağlanması ise bankaları daha etkin ve verimli çalışmaya zorlayacak, verimli çalışmayan bankaların tasfiyesine yol açarak bankacılık sisteminin bu tür bankalardan arınmasına olanak hazırlayacaktı (Akgüç, 1992: 82–83).

Temmuz bankacılığı ile bankalara da yüksek faiz verme olanağının sağlanması bankerlerle bankalar arasındaki rekabeti başlatmıştır. Bu iki kesim arasında kıyasıya yaşanan rekabet, bankalar lehine sonuçlanmıştır. Mevduat sertifikalarını ve holding tahvillerini kendi borç senetleri ile birlikte pazarlayan ve sonunda sadece kasa giren yeni parayla eski taahhütlerini karşılamak zorunda kalan bankerler 1982 ortalarında tamamen çökmüştür (Boratav, 2004: 151).

Faiz yarışı sadece bankerlerin değil bazı küçük bankalarında piyasadan tasfiyesi ile sonuçlanmıştır. Bunlar; İstanbul Bankası, Hisarbank, Odibank, İşçi Kredi Bankası ve Bağbank'dır. Yaşanan finansal krizle mali yapısı bozulan Töbank ise 1987 yılında kamulaştırılmıştır.

Bir anlamda tasfiyelerini hızlandırmak amacıyla dönemin Maliye Bakanı'nın "bunlara para yatıranlar kumar oynadılar" dediği banker kesimi bu dönemin önemli sermaye grupları ile iş yapmaktaydılar ya da sermaye gruplarının bir kesimi kendi banker kuruluşlarını kurmuşlardı. Örneğin Meban Transtürk Holding'in, Fiban Sürmen Grubunun, Fintaş Has Holdingin, Oyak Menkul Değerler Oyak Holdingin, Genborsa Çukurova Holdingin, Eczacıbaşı Menkul Değerler Eczacıbaşı Holding'in, Eko Yatırım Kozanoğlu-Çavuşoğlu grubunun banker kuruluşuydu (Artun, 1987: 55). Yine Kozanoğlu-Çavuşoğlu grubunun Hisarbank'ı ve Odibank'ı, Çukurova Holding'in Yapı Kredi, Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası ile Pamukbank'ı, Has ve Sabancı grupları ve İstanbul Bankası o dönemin büyük bankerlerinden biri olan Kastelli'ye mevduat sertifikalarını pazarlatmaktaydı.

Sektör yeniden yapılandırılıyor

"Kuralsızlaşma (yoğun rekabet)"²⁵ olarak adlandırabileceğimiz 1982'ye kadar olan dönem finansal krizle noktalanmış, "yeniden düzenlemeler" ise 1983 yılında kabul edilen yasalarla sağlanmıştır. Bu amaçla öncelikle sisteme güvenilirliğin yeniden kazandırılması için TMSF kurulmuştur. 1983 sonunda para piyasası ve bankalar sistemi tekrar denetim altına alınmış, mevduatın vade ve faizlerini belirleme yetkisi önce Maliye Bakanlığına sonra da TCMB'ye bırakılmıştır.

Faiz oranları üzerindeki düzenlemelerin kaldırılması 1980 sonrası gerçekleşen yasal-kurumsal dönüşümün temel belirleyenlerinden biri olmuştur. Faiz oranları üzerindeki düzenlemelerin kaldırılması, para-sermayeyi elinde bulduran kesimler arasında rekabetin yoğunlaşarak artmasına neden olmuştur. Aynı zamanda para-sermaye döngüsüne katılmayan tasarrufların sisteme katılmasına olanak sağlamıştır. Bu olanak, yine tasarrufların para-sermaye döngüsüne katıldığı oranda, bu miktarların belli ellerde toplanmasına neden olmuştur (Ercan, 2003b: 19).

25 Buradaki kuralsızlaşma kavramı neo-liberalizmin "kuralsızlaşma" sürecinden ayrı olarak 1980 sonrası sık sık tekrar eden "krizler" ve sonrası "yeniden yapılanma" süreçlerini vurgulamak amacıyla kullanılmaktadır.

İkinci Yeniden Yapılanma Dönemi: Elenenler Hortumcu Kazananlar Bankacı

Bankacılık sektöründe ikinci yeniden yapılanma dönemi 1999'da kamuoyuna hortumcu bankaların sistemden tasfiyesi olarak lanse edilen bankacılık operasyonları ile start almıştır. Tarihsel kökleri Türkiye'de 1980 sonrası uygulamaya konulan neo-liberal politikalar, yani "serbestleşme" sürecine uzanan "yeniden yapılanma" ihtiyacı iki temel dinamikle şekillenmiştir. 1980'lerde uygulanan politikaların (faizlerin serbest bırakılması v.b.) yanı sıra 1989'da 32 sayılı karar ile sermaye hareketlerine tam serbestinin sağlanması, ülke ekonomisini geniş ölçekli sermaye hareketleri karşısında kırılgan hale getirmiştir. Öte yandan "devletin stratejik bir seçimle bütçe açıklarını vergi alarak değil borçlanma ile kapatma tercihi bir borç kısır döngüsü yaratmakla birlikte bankalardan sermaye gruplarına önemli kaynak aktarma mekanizması haline dönüşmüştür (Önder, 2003: 272–277). Bankaların 1989 sonrası süreçte, uluslararası sermaye hareketlerinin etkisine açık hale gelmesi ile genel işlevleri, doğrudan dışarıdan borçlanma imkânları daralmış olan kamu kesimine aracılık yaparak, kamu sektörü borçlanma gereğini finanse etmek olmuştur. Bankalar uluslararası arbitraja dayalı kısa vadeli dış finansmanı, yurt içinde kamu iç borçlanma senetlerinde değerlendirerek kazanç elde etmeye yönelmişlerdir.

Bunun yanı sıra, neo-liberalizmin kuralsızlaşma sürecinden bağımsız olmayan, bankacılık sektörünün yapısal zaafı da önemli etken olmuştur:

Türkiye bankacılık sistemi 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren aşırı ölçülerde bir deregülasyon (kuralsızlaşma) yaşamıştır. Birçok ülkede, mali çöküntü tehlikesi dolayısıyla ciddi biçimde denetim altında olan bankacılık sektörü, Türkiye'de tam anlamıyla başıboş bir gelişme göstermiştir. Sektöre girişler neredeyse bütünüyle serbest bırakılmış, banka sahiplerinde birçok özellikler aranmasına, bankaların sıkı sıkıya denetlenmesine ilişkin başka kapitalist ülkelerde geçerli kurallar hiçe sayılmıştır. Bu, bir yandan sermaye yeterliliği bakımından son derece zayıf, holdinglerin bünyesinde birer holding finans şirketi gibi davranan ve/veya son derece tehlikeli mali operasyonlara giren bankaların doğmasına yol açmış; bir yandan da banka sahiplerinin bazılarının bankalarının içini boşaltarak bunlara birer kabuk haline getirmelerini olanaklı kılmıştır. Yani ünlü "hortumlama" operasyonları, basit birer ahlaksızlık vakası değildir; ekonomik sistem açısından bakıldığında, neo-liberal gevşekliğin ve kuralsızlığın öteki yüzüdür; neo-liberalizmin öz be öz evladıdır (Savran, 2002).

Tüm bunlar 2000, 2001 krizlerinin temel etkenleri olmuştur.²⁶ Finansal krizlere açık bir konjonktürde, yeterli yapıya sahip olmayan –yani bu koşullarda ayakta kalamayan- bankalar birer ikişer elenmişler, literatürde ise "hortumcu bankalar" olarak yerlerini almışlardır. Hayri Kozanoğlu "bu hortumcu bankaları" şöyle nitelendiriyor:

²⁶ Bu yıllarda yaşanan kriz, sinyallerini 1994'le vermişti. 1994 yılında yaşanan krizde açık pozisyonlarını kapayamayan 3 banka ve 11 aracı kuruluş tasfiye olacaktı. Bunlardan bazıları; Marmarabank, TYT Bank, Impexbank ile Türk Invest, Çarmen ve Pasifik kuruluşlarıydı (Günel, 2001: 64).

TMSF'ye aktarılan bankaların ciddi bir kısmı, zaten normal bankacılık faaliyeti yapacak ne bir deneyime sahiplerdi, ne bir sermaye yapısına sahiplerdi. Makro koşulların davetiyle de özellikle devalüasyon oranının faiz oranının altında kalması, sadece bilançosunda kamu kağıtları bulundurarak bunu ya açık pozisyonla ya da kısa süreli fon piyasasından sağlayarak kâr elde etmeye dayalı bir yapıları vardı, bunun da şartları ortadan kalkınca bunlar çöktüler. Zaten 99 Aralığında eğer program çökmeseydi dahi, bu bankaların ayakta durması mümkün değildi; çünkü enflasyonun düşmesi halinde bunlar zaten misyonlarını yitirip piyasadan çekileceklerdi (Kozanoğlu, 2002: 8).

Piyasadan çekilen bankalar şunlardır: Korkmaz Yiğit'in Bank Ekspres (1998), Balkanerler'in Yurtbank (1999), Yaşar Grubu'nun Yaşarbank (1999), Nergis Holding'in Interbank (1999), Zeytinoğlu Grubu'nun Esbank (1999), Hayyam Garipoğlu'nun Sümerbank (1999), Medya İpek Holding'in Etibank (2000), Cıngıllıoğlu Grubu'nun Demirbank (2000) ve Ulusal Bank (2001), Kıbrıs sermayeli Kıbrıs Kredi Bankası (2000), Demirel'lerin Egebank (2000), Ceylan Holding'in Bank Kapital (2000), Avrupa ve Amerika Holding'in İktisat Bankası (2001), Süzer Holding'in Kentbank (2001), EGS Grubu'nun EGS Bank (2001), Toprak Grubu'nun Toprakbank (2001), Sürmeli Grubu'nun Sitebank (2001), Tariş Koop.'un Tarişbank (2001), Bayındır Holding'in Bayındırbank (2001), Çukurova Grubu'nun Pamukbank (2002) ve Uzan Grubu'nun İmar Bankasıdır (2003).

Bu süreçte “egemen söylem” iki düzeyde kurulmuş ve bunlar yaşanan krizlerin nedeni olarak gösterilmişlerdir. Birincisi, birer ikişer elenerek TMSF'ye devredilen bankalar “yolsuz”dur; bankalarını “hortumlamışlardır.” İkincisi krizlere neden olanlar politikacılarıdır. Politik kadrolar, popülizmden, oy avcılığından, kendi çıkarlarını koruma kaygısından, beceriksizlikten, ekonomiyi düze çıkaracak “reformları” zamanında ve yeterli derecede kapsamlı tarzda gerçekleştirememektedirler.²⁷ O halde yolsuzlukların önlenmesi, sistemin istikrara kavuşturulması için “ekonominin siyasetten arındırılması” gerekmektedir. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nda temel ilke bunun üzerine kurulmuştur;

Kamuda kaynak tahsisi sürecinde şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanması, rasyonel olmayan müdahalelerin bir daha geri dönüşü olmayacak şekilde önlenmesi, iyi yönetişimin ve yolsuzlukla mücadelenin güçlendirilmesi (GEGP, 28. madde ii).

Sektör yeniden yapılandırılıyor

Bankacılık sektörünün yeniden yapılanmasına yönelik düzenlemeler 1999'la başlamıştır. Bu düzenlemeler 4389 sayılı Bankalar Kanunu ve bu kanunda yapılan değişiklikler, 1211 sayılı Merkez Bankası kanunda 4651 sayılı kanunla yapılan değişiklik ve yeni düzenlemeler, 4743 sayılı mali sektöre olan borçların yeniden yapı-

²⁷ Kerem Alkin çalışmasında aynı söylemden hareket ediyor. Alkin'e göre bankacılık sektörünü düzenleyecek yasalar kamu otoritesinin BDDK'nın kuruluş çalışmalarını geciktirmiş olmasından dolayı etkin olamamıştır (Alkin, 2001: 40).

landırılması ve bazı kanunlarda değişiklik yapılması hakkında kanun olmak üzere üç yasal değişiklik etrafında şekillenmiştir:

3182 sayılı Bankalar Kanununun yürürlükten kaldırılması ile 23 Haziran 1999'da uygulamaya konulan Bankalar Kanunu²⁸, bankaların denetlenmesi ve düzenlenmesinin yeni esaslara bağlanması, denetlemeler sonucu alınacak önlemlerin daha geniş ve ayrıntılı bir biçimde düzenlenmesi, bankaların kuruluş ve faaliyete geçme esaslarının kapsamlı bir biçimde hükme bağlanması, kredi sınırlarının yeniden düzenlenmesi, ÖFK'ların da Bankalar Kanunu kapsamına alınarak yasanın uygulama alanının genişletilmesi alanlarını kapsamaktadır.

Daha önce Bakanlar Kurulu, Hazine Müsteşarlığı ve T.C. Merkez Bankasının yetkisinde olan bankacılık faaliyetinin düzenlenmesi, denetlenmesi, gözetilmesi yetkisi bağımsız düzenleyici kurumlardan biri olarak oluşturulan BDDK'ya devredilmiştir. Aşağıda daha ayrıntılı bilgi verilecek olmakla birlikte, BDDK'nın temel misyonu, bankaların ve özel finans kurumlarının piyasa disiplini içerisinde sağlıklı, etkin ve dünya ölçeğinde rekabet edebilir bir yapıda işleyişi için uygun ortamı yaratmak ve böylece ülkenin uzun vadeli ekonomik büyümesine ve istikrarına katkıda bulunmak olarak tariflenmektedir.

İkinci önemli düzenleme Merkez Bankasının bağımsızlaştırılmasına yönelik gerçekleştirilmiştir. Yasa değişikliğinin temel gerekçesi; TCMB'nin bağımsızlığını sağlamak, merkez bankacılığı konusunda AB normları olmak üzere dünyada meydana gelen değişimlere uyum sağlamak olarak ifade edilmektedir. Bu doğrultuda öncelikle Merkez Bankasının amacı tekrar belirlenerek, "banka fiyat istikrarını sağlamak için uygulayacağı para politikasını ve kullanacağı para politikası araçlarını doğrudan kendisi belirler" şeklinde değiştirilmiştir. Bu değişiklik, fiyat istikrarının sağlanmasının, sürdürülebilir bir büyüme hızına ulaşılması ve ülke kaynaklarının etkin ve verimli kullanımı açısından önemli olduğu, fiyat istikrarının korunmasının ön koşullarından birinin de para politikasının bağımsız olarak merkez bankaları tarafından belirlenmesi ve yürütülmesi olduğu görüşüne dayanmaktadır.²⁹

Yine yapılan bu değişiklikle ekonomik kalkınmaya katkı, TCMB'nin temel amacı olmaktan çıkarılmıştır. Bu değişikliklerin yanı sıra Merkez Bankasının organları arasına Para Politikası Kurulu eklenmiştir. Kurul, fiyat istikrarını sağlamak amacıyla para politikası ilke ve stratejilerinin belirlenmesi, para politikası stratejisi çerçevesinde hükümetle birlikte enflasyon hedeflerinin belirlenmesi, para politikası hedefleri ve uygulamaları konusunda belirli dönemler itibarıyla raporlar hazırlayarak, hükümetin ve belirleyeceği esaslar doğrultusunda kamuoyunun bilgilendirilmesi ile yetkili ve görevli kılınmıştır.

Üçüncü düzenleme ise mali sektöre olan borçların yeniden yapılandırılması-

28 Bu yasa, daha sonra 19 Aralık 1999 tarihli 4389, 29 Mayıs 2001 tarihli 4672 ve 31 Ocak 2002 tarihli 4743 sayılı kanunlarla değişikliğe uğramıştır.

29 Merkez Bankasının görev ve yetkilerine ilişkin yapılan düzenlemelerle Maastricht Antlaşması ve Avrupa Merkez Bankaları Sistemi Statüsünde yapılan düzenlemelere de uyum sağlanmış olmaktadır.

na yönelik olarak İstanbul Yaklaşımı olarak da bilinen yapılan yasal düzenlemelerdir (4743 sayılı kanun). Bu kanun, “finansal krizler sonucu ödeme gücünü yitirmiş olan reel sektör firmalarının faaliyetlerini sürdürerek, yeniden üretim ve geri ödeme gücü kazanmalarına olanak sağlamak amacıyla, bu firmaların mali sektöre olan borçlarının yeniden düzenlenmesine” yöneliktir. FYYÇA (Finansal Yeniden Yapılandırma Çerçeve Antlaşmaları)³⁰ ile reel sektörün mali sektöre olan borçları –BDDK’nın antlaşmayı onayladığı tarihten itibaren üç yıla yayılarak- yeniden yapılandırılmıştır. Yine aynı kanun çerçevesinde, bankaların tahsili gecikmiş alacaklarını çözüme kavuşturmak ve bankaların varlıklarına akışkanlık kazandırmak amacıyla, çeşitli vergi kolaylıkları da getirilerek “Varlık Yönetim Şirketlerinin” kurulması özendirilmiştir (Akgüç, 2003: 10–15).

Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasına yönelik bu düzenlemelerle, sisteme hâkim düzeyde olan bankalarda sermaye artırımına gidilerek kaynak aktarılması, zayıf bankaların sistemden elimine edilmesi ve banka birleşmelerinin teşvik edilmesi gibi yollarla yapıları güçlendirilmiştir. Kamu bankaları sistem içindeki paylarının küçültülmesi amacıyla özelleştirilmiştir. Bankacılık sektörünün uluslararası normlara uygun hale getirilmesine çalışılmıştır. Nitekim bu dönemde uzmanlar ve hükümet yetkilileri tarafından sık sık dile getirilen “sistemde olması gerekenden 3 kat daha fazla banka bulunmaktadır” ifadesi bu yapılanma isteğinin göstergesidir.

Tüm bu kurumsal düzenlemeler sermayenin uluslararasılaşmasının zorunluluk ilişkisi üzerinden şekillenmiştir. Kurumsal düzenlemelerde sık sık dillendirilen “uluslararası normlara uygun hale getirmek ve rekabet edebilirliğini artırmak” aynı zamanda sürecin belirleyici aktörlerindeki değişime de işaret etmektedir. Sermayenin uluslararasılaşması sürecine bağlı olarak; uluslararası ölçekte faaliyet gösteren şirketler, uluslararası sermayeyle iş birliğine girebilecek kapasitede olan yerel sermaye ve kendini koordinatörlük işleviyle tanımlayan merkezi yönetim yapısı, sürecin temel aktörleri olmuştur. Nitekim bankacılık sektöründe son dönem gözlemlenen eğilimler, sermayenin uluslararasılaşmasının gelmiş olduğu düzeyi daha açık ortaya koymaktadır.

Bugün Türkiye bankacılık sektöründe yabancı sermayenin toplam aktifler içinde oranı % 29.1’e ulaşırken borsadaki bankacılık sektörü göz önünde bulundurulduğunda bu oran % 40’a ulaşmış bulunmaktadır.³¹ 2005 yılından bugüne on dört bankanın bir bölümü yabancı sermaye ile hisse satışı yoluyla ortaklığa giderken bazıları ise tamamıyla satılmıştır. Sitebank Yunan Novabank’a, Demirbank HSBC’ye, Akbank’ın % 20 hissesi Amerikan Citibank’a, C Factoring’in % 57.55 hisse

30 Aralık 2003 itibarıyla 208’i (32 grup) büyük ölçekli firma, 103’ü de küçük ölçekli firma olmak üzere toplam 311 firma Finansal Yeniden Yapılandırma Programı kapsamına alındı. Kapsama alınan toplam borç tutarı 6.1 milyar dolardır. Kapsama alınan firmalardan büyük ölçekli 184 (24 grup) ve küçük ölçekli 72 firma olmak üzere toplam 256 firma ile Finansal Yeniden Yapılandırma Sözleşmesi bağtlandı. Yeniden yapılandırılan borç tutarı 5.5 milyar dolardır. Bu çerçevede kapsama alınan borçların % 90’ı yeniden yapılandırıldı.

31 <http://www.haberler.com/yabanciyla-evlenen-bankalar-buyumede-uctu-haber/>

Tarshish-Hapoalim Holdings and Investments Ltd.'ye, Denizbank'ın % 74.99'u Belçika-Fransa ortaklığı olan Dexia'ya, Finansbank'ın % 46'sı National Bank of Greece'e, Dışbank'ın % 89'u Fortisbank'a, Şekerbank'ın % 34'ü Kazak Bank Turan Group'a, Tat Yatırım Bankasının % 99'u Merrill Lynch'e, Tekfenbank'ın % 70'i Eurobank Ergasias'a, TEB'in % 50'si BNP Paribas'a, Garanti Bankasının % 25.5'i General Electric Group'a, son olarak da Oyakbank Hollandalı ING Group'a satılmıştır.

5. Sonuç

1970'lerin sonuyla başladığımız ve bugünlere taşıdığımız süreç, sermaye gruplarının para-sermayeyi kontrol altına alma çabasına sahne olmuştur. Bu çaba temel dinamiğini yapısal süreçler dolayımında değerlendirildiğinde kriz döneminde para-sermayenin önemindeki artışta bulunmaktadır. Çünkü para-sermaye bir yandan krize karşı güvence unsuru olduğu gibi bir yandan da krizi aşmaya yönelik belirli bir esneklik ve avantaj kazandırmaktadır. Belirli bir tarihsel somutluktan baktığımızda ise Türkiye'de sermaye birikim düzeyinin gelmiş olduğu aşama temel belirleyen olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu aşama ise, içe yönelik sermaye birikim olanaklarının tüketilmesinin sonucu olarak ortaya çıkan kriz ve bu birikim krizini aşmaya yönelik yeni bir sermaye birikim stratejisinin benimsenmesidir. Yeni bir sermaye birikim stratejisi aynı zamanda sermaye birikiminde belirli düzeye ulaşan bireysel kapitalistlerin sermayenin uluslararası döngüsüne katılma isteği ve zorunluluğunun da göstergesidir.

Sürecin bir başka boyutu erken kapitalistleşen ülke sermayelerinin krizden çıkabilmek için ellerindeki para-sermayeyi yayma isteği olmuştur. Bu istek ülke içi sermayenin uluslararasılaşma istek ve zorunluluğu ile bulunduğu ölçüde para-sermayenin belirleyiciliği artmıştır. Bu ise uluslararası sermayenin etkisine açık hale gelen bu kesimler için para sermayeyi daha önemli hale getirmiştir. Bu süreçte sermaye grupları çeşitli yöntemleri kullanarak banka sahibi olmuşlar, başka bir ifadeyle para-sermayenin kontrol ve denetimini ele geçirmişlerdir.

Para-sermayeye duyulan ihtiyacın sınıf içi ilişkiler üzerinde önemli etkileri olurken, bu ihtiyaç sınıf içi çelişkileri derinleştirmiştir. Sınıf içi bileşenlerin para-sermayeyi ele geçirme, kontrolü altına alma mücadelesi ve bu yönde hızlanan bu bileşenler arasındaki rekabet, finansal işlemlerin hacim ve hızlarının gelişmesine bu ise para sermayenin başka bir ifade ile banka sermayesinin yoğunlaşmasına ve merkezleşmesine yol açmıştır.

Süreç, aynı zamanda sermayenin üç bileşeninin -meta, üretken ve para sermayenin- iç içe geçmesi ve yoğunlaşması olarak isimlendirilen finans kapital formasyonunun güç ve egemenlik kazanmasıdır.

Öte yandan bankacılık sektörü üzerinden gözlemlediğimiz, birinci yeniden yapılanma ve ikinci yeniden yapılanma olarak adlandırdığımız iki dönem sınıf içi ça-

tışmaların yoğunlaştığı ve peşi sırada belirli uzlaşılardan kurulduğu kriz dönemlerinin özelliklerini gözler önüne sermektedir. Finansal serbestleşme doğrultusunda faiz oranlarının serbestleştirilmesi, banka kurmanın kolaylaştırılması gibi yasal değişikliklerle dışa yönelik sermaye birikim stratejisinin düzeneklerinin kurulduğu birinci yeniden yapılanma döneminde örgütlenmemiş para piyasasına egemen olan bankerler ve birkaç küçük bankanın sistemden elimine edilmiş ve hemen ardından da bir dizi yasal düzenleme hayata geçirilmiştir. Bu yasal düzenlemelerin başlıcalarını; bankacılık sistemine yeniden güvenilirlik kazandırılması amacıyla TMSF'nin kurulması, para piyasası ve bankalar sistemi tekrar denetim altına alınması, mevduatın vade ve faizlerini belirleme yetkisinin önce Maliye Bakanlığına sonra da TCMB'ye bırakılması oluşturmaktadır.

Sermayenin uluslararasılaşma düzeyinin gelmiş olduğu aşamaya bağlı olarak kurumsal düzenlemeler etrafında gerçekleştirilen ikinci yeniden yapılanma döneminde ise bankacılık sektöründen “hortumcu bankalar” adı verilen bir dizi banka sistemden elimine edilmiştir. Bankalarını hortumlamakla kamuoyuna lanse edilen bu sermaye grupları esasında, bir dönem önemli bir birikim mekanizmasına dönüşmüş kamu iç borçlarının finansmanından kazanç elde etmeye yönelmiş, açık pozisyonda çalışan ve sermaye yapıları güçsüz olması dolayısıyla bankacılık yapmaya elverişli olmayan bankalardır.

Bu dönemde, sürecin mantığına uygun olarak bankacılık sektörüne uluslararası standartlarının, bir başka ifadeyle uluslararası rekabet gücünün kazandırılmasına yönelik bir dizi yasal düzenleme gerçekleştirilmiştir. Bankacılık düzenleme ve denetleme yetkisinin BDDK'ya devri, merkez bankasının bağımsızlaştırılması, kamu bankalarının özelleştirilmesi, bankaların sermaye yapılarının güçlendirilmesi bu düzenlemelerin başlıcaları olmuştur. Bunlar elbette ki teknik birkaç düzenleme değil, sermayenin uluslararasılaşmasının önünde engel olabilecek yapıların ortadan kaldırılması ve yeni birikim düzeneklerinin oluşturulmasına yönelik düzenlemelerdir.

Her iki dönemde de karşımıza “yolsuz” olarak çıkan bankerler ya da bankalar, kriz sonrası yeniden yapılanma süreçlerinde yani sınıf içi bileşenler arasında belirli düzeyde bir konsensüsün sağlandığı dönemlerde, sermaye birikiminin tarihsel olarak bulunduğu aşamada yapısal koşullarına uyum sağlayamayanları, bu konsensüsün dışında kalanları oluşturmaktadır. Bu anlamda “hortumcu, yolsuz, güvenilirmez” gibi söylemleri sınıf içi mücadelenin, sınıf içi çatışmanın kendini ifade etme tarzı olarak yorumlamak gerekmektedir. Sistemde düzenleme isteği, yani bu çatışmada ayakta kalanların düzenleme isteği ise, kendisini “bankacılık sektörüne istikrar kazandırmak” söyleminde ifade etmektedir. ■

Kaynakça

Kitaplar ve Süreli Yayınlar

- Akgüç, Ö. (1992) *100 Soruda Türkiye'de Bankacılık*, İstanbul: Gerçek.
- Akgüç, Ö. (2003) "Yasal Değişiklikler; Finansal Pazarlara Olası Etkileri", *İktisat Dergisi*, (435).
- Alkin, K. (2001) "Bankacılık Sektörü Sil Baştan Yapılanmalı", *İktisat Dergisi*, (417).
- Artun, T. (1987) "Türk Mali Sistemi 1980-1984 Değişim ve Maliyeti", *Bırakınız Yapsınlar, Bırakınız Geçsinler* içinde, Bilgi, 3. Basım.
- Boratav, K. (2004) *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, Ankara: İmge
- Buğra, A. (1997) *Devlet ve İşadamları*, İstanbul: İletişim.
- Bulut, F. (1997) *Tarikat Sermayesinin Yükselişi*, Ankara: Doruk.
- Ercan, F. (2003a) "Neo-liberal Orman Yasalarından Kapitalizmin Küresel Kurumsallaşma Sürecine Geçiş: Yapısal Reformlar-I", *İktisat Dergisi*, (435).
- Ercan, F. (2003b) "Neo-liberal Orman Yasalarından Kapitalizmin Küresel Kurumsallaşma Sürecine Geçiş: Hukuk-Toplum İlişkileri Çerçevesinde Türkiye'de Yapısal Reformlar-II", *İktisat Dergisi*, (437).
- Kazgan, G. (2002) *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi
- Günal, M. (2001) *Türk Bankacılık Sektörünün Sorunları ve Geleceği*, Ankara Ticaret Odası.
- Karakaş-Gültekin, D. (2003) "The Integration of Banking and Industrial Capital in Turkey", the paper is presented at the *METU International Conference in Economics*.
- Karlıklı, Ş. (2004) "Garanti'nin 50 yıllık hikayesi", <http://www.milliyet.com.tr/2004/03/15/business/bus03.html>.
- Kazgan, H. vd. (1999) *Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi*, 2. Cilt.
- Kozanoğlu, H. (2002) "Türkiye'de Bankacılık Sektörü-Yuvarlak Masa Toplantısı", *İktisat Dergisi*, (417).
- Köne, A. Ç. (2003) "Bankacılık Sektörü Özeline Para-Sermayenin Yeniden Yapılandırılması: Türkiye Örneği", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*.
- M.Ü. Kalkınma İktisadi İktisadi Büyüme 2000-2001 ders yılı doktora ve yüksek lisans öğrencilerinin gerçekleştirdiği atölye çalışması
- Marx, K. (1997) *Kapital Cilt III*, çev: Alaattin Bilgi, İstanbul: Sol.
- Mercan, F., www.aksyon.com.tr, indirme tarihi 14.01.2005.
- Önder, İ. (2003) "Kapitalist İlişkiler Bağlamında ve Türkiye'de Devletin Yeri ve İşlevi", A.H. Köse, F. Şenses, E. Yeldan (der.), *Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar, Korkut Boratav'a Armağan* içinde, Ankara: İletişim.
- Savran, S. (2002) "İkinci Düyun-i Umumiye Dönemi", *İşçi Mücadelesi*, Ocak/Şubat.
- Sönmez, M. (1992a) *100 soruda 1980'lerden 1990'lara "Dışa Açılan" Türkiye Kapitalizmi*, İstanbul: Gerçek.
- Sönmez, M. (1992b) *Kırk Haramiler*, Ankara: Arkadaş.
- Şener, N. (2001) *Tepeden Tırnağa Yolsuzluk*, İstanbul: Metis.
- TBB (1998) *40. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Bankacılık Sistemi "1958-97"*.
- TBB (2002) *Bankalarımız 1998-2002*.
- TBB (2003) "Türk Bankacılık Sistemi", *Bankacılar Dergisi*, (47).
- Williamson, J. (2000) "What Should the World Bank Think about the Washington Consensus?", *The World Bank Research Observer*, (252).
- İnternet adresleri:
www.tbb.org.tr/turkce/diger_bilgiler/faalbanka.xls

www.tbb.org.tr/turkce/diger_bilgiler/kapalibanka.xls

http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m0OGT/is_1_1/ai_113563592/pg_2, indirilme tarihi 24.10.2004.

http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m0OGT/is_1_1/ai_113563592/pg_2

<http://www.haberx.com/n/174316/koc-grubu-olarak-bizim-zora.htm>, indirilme tarihi 01.03.2005.

<http://www.netbul.com/superstar/ozeldosyalar/ekonomi/icibosaltilanbankalar>, indirilme tarihi 01.04.2005.

<http://www.oyakbank.com.tr/ob-tarihcemiz.asp>, indirilme tarihi 22.04.2005.

www.aksyon.com.tr

www.oyakbank.com.tr/ob-tarihcemiz.asp.

www.sabah.com.tr/2004/09/03/eko101.html

www.turizm.net/economy/banking_sector.html, indirilme tarihi 04.12.2004.

www.haberler.com/yabanciyla-evlenen-bankalar-buyumede-uctu-haberi/ indirilme tarihi 10.07.2007

Gazeteler:

Cumhuriyet Gazetesi 1980–2002 yılları arası.

Raporlar:

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2001) Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı, www.bddk.org.tr, indirilme tarihi 16.05.2004.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2003) Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Gelişme Raporu (V), www.bddk.org.tr, indirilme tarihi 16.05.2004.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2003) Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Gelişme Raporu (VII), www.bddk.org.tr, indirilme tarihi 16.05.2004.

Susurluk Raporu (1998).

TMSF (1997) *Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu Faaliyet raporu*, 1997.

TMSF (1999) *Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu Faaliyet raporu*, 1999.

TMSF (2000) *Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu Faaliyet raporu*, 2000.

TMSF (2001) *Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu Faaliyet raporu*, 2001.

TMSF (2002) *Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu Faaliyet raporu*, 2002.

TMSF (2003) *Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu Faaliyet raporu*, 2003.